

ЦЕРКВА І ПРОБАЦІЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Бондаренко В. Д.

За ступенем гуманізації поглядів на кримінальне покарання правопорушників як на безальтернативну форму їх суспільного осуду та можливого виправлення у світі почала утверджуватися ідея пробації - формування комплексу правових норм та системи впливу на правопорушників, що не передбачали їхнього позбавлення волі.

Прийнято вважати, що батьківщиною цієї новації стали Великобританія та США. Помітні прояви пробації у сучасному її розумінні належать до XIX століття. При цьому система пробації відразу ж стає предметом опіки не лише органів державної та місцевої влади, але й благодійних організацій та Церкви.

В незалежній Україні ідея пробації прокладає собі дорогу до реалізації мало не чверть століття, аж доки у 2015 році Верховна Рада України не приймає Закон України «Про пробацію», а у січні 2018 року тут не утворюється єдина Державна установа «Центр пробації», яка нині функціонує і напручує реальні форми співробітництва з органами влади, правоохоронною системою, науковцями та інститутами громадянського суспільства, спроможними надати допомогу у роботі з клієнтами пробації.

Системи пробації, що існують нині у багатьох країнах світу, формуються з урахуванням особливостей розвитку кожної з них. Криміналізація права, що була характерна для Російської імперії та СРСР, була одним із помітних факторів, що заважали утвердженню ідеї пробації, а слабкий розвиток громадянського суспільства та фактичне одержавлення усіх сфер життя, а згодом заборона Церкви як інституту стали на заваді реалізації гуманістичних виявів з їхнього боку щодо тих членів суспільства, які з тих чи інших причин порушували закон, але не заслуговували на позбавлення волі. Нині система пробації та Церква як інститут громадянського суспільства є достатньо розвиненими для того, щоб об'єднати свої зусилля задля вжиття наглядових та соціально-виховних заходів щодо правопорушників, які не заслуговують на позбавлення волі.

Попри недовготривалість функціонування системи пробації в Україні, науковці (правники, педагоги, психологи) та практики створили досить значний корпус спеціальної літератури, що торкається різних аспектів цього феномена, включаючи

співпрацю системи пробації з Церквою. Серед авторів цих робіт слід назвати О.І. Богатирьову, В.М. Дрьоміна, А.А. Коренюк, А.І. Олєфіра, О.В. Олішевського, М.В. Палія, В.В. Проскуру, С.І. Сімакова, В.Д. Язунова. При цьому слід зауважити, що найбільш слабким місцем робіт цих та інших авторів є недостатність знання реальної церковної практики в організації та змісті роботи з відповідними категоріями правопорушників, які не ізолюються від суспільства.

Ключові слова: пробація, ювенальна пробація, релігійні організації, стан та форсайт співпраці системи пробації і Церкви.

Bondarenko V. D. Church and probation in modern Ukraine

As the stance on criminal punishment has become more humane and a search for an alternative to social condemnation and a way to possible redemption have begun, the idea of probation - as a set of legal provisions and a system of influencing offenders that does not require their incarceration - has become more and more popular in the world.

The United Kingdom and the United States are considered to be the cradles of this innovation. The first cases of probation in its modern understanding were recorded in 19th century. Moreover, the probation system at that time was curated not only by the state and local authorities but also by the church and charities.

In Ukraine, it took almost a quarter of a century for the idea of probation to make its path, until in 2015 the Ukrainian Parliament adopted the Law of Ukraine On Probation, and in January 2018 the Probation Center was established as a single public institution that operates and develops actionable forms of cooperation with the authorities, law enforcement agencies, researchers and civic society institutes that are able to help the probation clients.

Probation systems that exist today in many countries around the world are formed taking into account the peculiarities of the development of each of them. The criminalization of law in the Russian Empire and the USSR was one of the main obstacles to probation, and the weak development of civil society and the de facto nationalization of all spheres of life, and the subsequent banning of the Church as an institution, hindered the realization of humanistic manifestations. parties in relation to those members of society who for one reason or another violated the law, but did not deserve

imprisonment. Today, the probation system and the Church as an institution of civil society are sufficiently developed to unite their efforts to implement supervisory and socio-educational measures against offenders who do not deserve imprisonment.

Despite the short duration of the probation system in Ukraine, scholars (lawyers, educators, psychologists) and practitioners have created a significant body of special literature on various aspects of this phenomenon, including the cooperation of the probation system with the Church. Among the authors of these works should be mentioned O.I. Bogatyrev, V.M. Dryomina, A.A. Korenyuk, A.I. Olefira, O.V. Olishovsky, M.V. Paliya, V.V. Proskura, S.I. Simakova, V.D. Yagunova and others. It should be noted that the weakest point of the works of these and other authors is the lack of knowledge of real church practice in the organization and content of work with relevant categories of offenders who are not isolated from society.

Key words: *probation, juvenile probation, religious organizations, status and foresight of cooperation between the probation system and the church.*

Мета статті. Метою дослідження є формування теоретичних засад та розширення поля практичної співпраці органів пробації з релігійними організаціями у справі реалізації адаптивно-виховної та освітньо-культурної роботи із суб'єктами пробації.

Виклад основного матеріалу. Суттєві світоглядні зрушення, що відбуваються з людством, стали основою як гуманізації поглядів на кримінальні покарання, так і зміни домінанти в християнській антропології, що визначають розуміння християнством співвідношення Бога й людини та змін онтологічної реальності, що наступили з приходом людини у світ. Отже, перед соціально-гуманітарним осмисленням реальності постали питання філософського, богословського, правового, культурологічного та інших аспектів оцінювання тих чи інших суспільних явищ та можливості впливу на них. В різні часи богослов'я осмислювало співвідношення божественного провіденціалізму, людського волюнтаризму та відповідальності за здійснюваний особою вибір і свободу волі людини [1; 2; 3].

Не вдаючись у цьому разі до поглибленого викладу еволюції богословської думки у справі осмислення відносин «Бог - людина», відзначимо, що в часи становлення ідеї пробації Церква осмислювала протилежні методологічні підходи до дослідження людини та її генези. Н.В. Іщук зазначає, що «есенціалізм не визнає процесуальності її конституювання, а наполягає на тому, що людина - це відбиток абсолютної особистості Творця <...> Зокрема, його суттєвих властивостей

і здатностей - розумності, свободи, любові, творчості, тому в межах цього напрямку піддається сумніву сама можливість значної трансформації людської особистості чи з власної волі, чи під впливом суспільства, апіорі підпорядковують людську особистість загальному, трансцендентному щодо неї божественному закону. Навпаки, екзистенціалізм, заперечуючи незворотну есенціалістичну субстанційність, обстоює ідею постійного виходу людини за власні межі, «самобудівництво» нею своєї особистості» [4]. Ця людська активність виражається в поняттях, властивих релігійному екзистенціалізму, що водночас є можливостями, подарованими людині Богом, а саме любов'ю, надією, відмовою від усього, що відкидається суспільством (зло, ворожнеча, обман).

Неважко бачити, що й соціальне експериментаторство пізніших епох базувалось на такій самій філософській основі. Скажімо, реалізована вже у радянські часи виховна система А.С. Макаренка, що стала основою діяльності трудових колоній, також базувалась на перевагах соціальних методів коригування поведінки молодих правопорушників та відкидала вроджене походження вад їхньої поведінки.

Таким чином, система пробації поставала у кожній країні у свій час, коли до цього дозрівали суспільство й держава. Пізніше формування системи пробації у пострадянських країнах, на нашу думку, безпосередньо пов'язано з нашою історією, зокрема криміналізацією права в роки кріпацтва, а згодом зі створенням каральної системи комуністичного режиму, що прагнув втягнути значну частину населення у систему безоплатної експлуатації в ГУЛАГу. Гуманізація кримінальних покарань почала утверджуватися зі зміною парадигми суспільного буття, що реально почала оцінювати людину та її засадничі права як найвищу соціальну цінність. Важливу роль у цій справі відіграла готовність вивчати й запроваджувати в Україні відповідний міжнародний досвід.

Не торкаючись діяльності системи пробації, що сформувалася та діє в Україні, зупинимось лише на питаннях активізації її співпраці з Церквою. Очевидно, розвиток капеланської діяльності у Збройних силах України, прикордонних військах України, Національній гвардії України та в інших військових формуваннях, а також у Національній поліції, пенітенціарних установах та лікувальних закладах не міг не зробити Церкву об'єктом прискіпливої уваги з боку тих, хто намагався і намагається осмислити її співпрацю із системою пробації.

З моменту фактичного становлення системи пробації в Україні сама ідея залучення Церкви до її роботи всіляко підтримувалась тими, хто намагався осмислити проблему її співпраці з новою структурою. В основі цих зусиль лежали роздуми, що базувались на наявній базі нормативно-правових документів, які регламентували організацію та зміст здійснення душпастирської опіки в органах та установах Державної пенітенціарної служби України [5]. В цьому немає нічого дивного, оскільки відповідні Закони України «Про пробацію» та «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо регулювання діяльності капеланів в органах та установах, що належать до сфери управління Державної пенітенціарної служби України» навіть хронологічно були прийняті законодавцем в один і той самий час та передбачали в певних аспектах продовження пробаційною системою виховної роботи з певними категоріями осіб, які раніше відбували покарання у місцях позбавлення волі [6].

Сьогодні чинне законодавство знімає цілу низку питань з організації участі Церкви в роботі системи пробації. Зокрема, це стосується волонтерства в церковному середовищі, безоплатності послуг представників церков, які будуть працювати в системі пробації, реалізації ними благодійних акцій, деполітизації цієї роботи.

Співпраця Церкви з органами пробації виступає одним із найскладніших елементів цієї спільної роботи. Річ у тім, що вона передбачає достатньо масове задіявання членів Церкви в цю роботу незалежно від їх конфесійної приналежності, статі волонтерів, їхніх політичних переконань тощо. Річ у тім, що їхня робота передбачає переважно індивідуальний характер, обов'язкову прив'язку до конкретного населеного пункту та співпрацю з конкретними релігійними організаціями. Об'єктом їхнього виховного впливу виступають десятки тисяч осіб, які є суб'єктами сучасної системи пробації в Україні.

Сьогодні науковцями та практиками пробації уже зроблено чимало для осмислення ефективної моделі співпраці з Церквою, включно з вивченням закордонного досвіду та роботою з різними категоріями підопічних [7]. Однак у цих та інших працях ми неодмінно наштовхуємося на констатацію слабкої контактності та співпраці органів пробації з Церквою. На наше переконання, така ситуація зберігається завдяки слабкій активності керівних органів пробації, адже саме вони, розуміючи та визнаючи позитивний вплив релігійного середовища на суб'єктів пробації, не виявляють

реального інтересу до творення практичних форм співпраці з релігійними та міжцерковними організаціями. На нашу думку, першим кроком у цьому напрямі мала б стати серія зустрічей зі Всеукраїнською Радою Церков і релігійних організацій та іншими міжцерковними й міжконфесійними організаціями, що діють в Україні [10].

Відповідно, місцеві органи пробації повинні добре знати мережу релігійних організацій і також вступити з ними у спілкування, звернувши особливу увагу на діючі на цій території релігійні місії, братства, монастирі та духовні навчальні заклади, а також на ті релігійні громади, що вже мають певний досвід співпраці зі світською владою та громадянським суспільством.

Природно, що основу співпраці органів пробації з Церквою повинна скласти надійна правова база. В загальних рисах вона сформована, однак потребує доопрацювання за допомогою прийняття відповідних нормативно-правових актів, інструкцій та розпоряджень, що регламентували б роботу віруючих із суб'єктами пробації.

Згадані документи мали б детально регламентувати вимоги до волонтерів пробації від релігійних організацій, особливо в галузі освіти, досвіду відповідної роботи, системи їхнього відбору тощо.

Має бути регламентована і спеціальна підготовка цих осіб у системі пробації, чітко визначене коло їхніх обов'язків, механізми зв'язків з в'язничним капеланством, участь у підготовці досудових доповідей та пробаційних програм тощо.

В системі пробації через відсутність у них приміщень, пристосованих до колективної молитви, очевидно, не варто говорити про утворення інституту капеланства. Функцію здійснення молитовних зібрань чи релігійних обрядів може виконувати уповноважений на це священнослужитель. У зв'язку з переважно індивідуальною формою роботи священства із суб'єктами пробації останні можуть запрошуватися безпосередньо в релігійні громади задля як участі у богослужіннях, так і включення до інших форм робіт, що проводяться тут, особливо задля участі в реалізації культурницьких та благодійних заходів, молодіжних та дитячих спілкуваннях тощо.

Релігійні організації можуть стати місцем проходження суб'єктами пробації громадських та виправних робіт. Їхня присутність у релігійному середовищі благотворно позначатиметься на перевихованні цих осіб. Особливе місце у співпраці системи пробації з Церквою повинні посісти монастирі та духовні навчальні заклади, оскільки здебільшого за нинішніх обставин вони є не лише

осередками духовного життя, але й господарюючими суб'єктами, що потребують залучення робочих рук. Водночас більшість монастирів має спеціальні притулки для людей, які втратили соціальні зв'язки, свою систему медичного обслуговування та фізичної реабілітації. Крім цього, вони опікуються дитячими будинками, школами-інтернатами та проблемними сім'ями. Це може стати хорошим полем співпраці з органами ювенальної пробації.

Висновки. Індивідуальний та добре регламентований характер роботи священства в системі пробації може допомогти у вирішенні деяких проблем у самому релігійному середовищі. Візьмемо для прикладу давно наявні протиріччя у православному середовищі України, яке, попри утворення у 2018 році Православної Церкви України, так і не має помітної тенденції до об'єднання православних у нашій країні. Якщо у капеланській службі в силових органах робота для Української Православної Церкви Московського патріархату заборонена законом, то в системі пробації її можна було б дозволити, а це означає, що священство цих двох церков працювало б спільно, знаходячи точки дотику й розвиваючи спілкування, що ламало б штучні бар'єри відчуження, які нині вибудовуються свідомо, особливо з боку УПЦ МП.

Природно, що ініціатива розвитку ділового партнерства з Церквою перебуває у руках діючої в Україні системи пробації. Реалізація цього співробітництва дасть змогу задіяти десятки тисяч релігійних діячів, зокрема священників, ченців та черниць, викладачів духовних навчальних закладів, дияконів, пресвітерів та проповідників, готових якісно здійснювати виховну функцію у роботі з різними категоріями людей, які оступилися в житті й потребують сторонньої допомоги у нормалізації свого соціального статусу. Церква має для цього усі можливості та віковий досвід реалізації діяльності з надання такої допомоги.

Література

1. Гаврилюк Т.В. Християнська антропологія в її сучасних трансформаціях : дис. ... докт. філософ. наук. Київ, 2015.
2. Табачковський В.Г. Людина в есенційних та екзистенційних вимірах. Київ : Наукова думка, 2004.
3. Чорноморець Ю.П. Візантійський неоплатонізм від Діонісія Ареопагіта до Геннадія Схоларія. Київ : Дух і Літера, 2010.
4. Іщук Н.В. Проблема формування людської особистості в сучасній науковій та релігійній антропології. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. Одеса : НУ «Одеська юридична академія», 2017. С. 56.
5. Палій М.В. Пробація та капеланство як нові перспективи взаємодії державних та релігійних інститутів у протидії злочинності в Україні. *Вісник асоціації кримінального права*. 2015. № 1 (4). С. 355-367.
6. Про пробацію : Закон України. Ст. 6.
7. Коренюк А.А. Взаємодія органів пробації з релігійними організаціями у запобіганні рецидивним злочинам неповнолітніх в Україні : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2019. 263 с.
8. Олефір Л.І. Пробація як важлива сфера діяльності у напрямі виконання альтернативних покарань в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. Вип. 1. С. 55-57.
9. Сімакова С.І. Позитивні моменти розвитку служби пробації в Україні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 4. С. 251-253.
10. Владиченко Л.Д. Міжконфесійні та міжрелігійні об'єднання в Україні. URL: <https://vue.gov.ua>.

Бондаренко В. Д.,
доктор філософських наук,
професор, головний науковий співробітник
Державного науково-дослідного інституту
Міністерства внутрішніх справ України
<https://orcid.org/0000-0003-1781-8370>